

БОЙКИ СЕЛА МАРИНОВЕ: РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙНОЇ КУЛЬТУРИ ПІСЛЯ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

Розглядається питання особливостей розвитку традиційної культури бойків в селі Маринове. Акцентується увага на питаннях адаптації господарства і побуту бойків в нових умовах, дотримання ними звичаєво-обрядового комплексу, його розвитку під дією ідеологічного, соціального, полікультурного чинників.

Ключові слова: бойки, депортація, Одещина, обряди, звичаї, традиція, культура.

Тема депортації українців із районів, які відійшли до Польщі після II Світової війни, висвітлена в історіографії у обсязі, достатньому для розуміння причин, засобів реалізації урядової політики і самого процесу переселення. Однак питання адаптації переселенців в регіонах розселення, розвитку культурно-побутових традицій не досліджені і потребують, насамперед, формування відповідної джерельної бази. Інформація про депортацію міститься у численних документах органів влади, але основним джерелом для висвітлення проблеми є спогади самих переселенців, адже у відповідних адміністративних розпорядженнях в основному зафіксовано уніфікований, незалежно від місця розселення, механізм депортації, тоді як власне адаптація здійснювалась у кожному регіоні по-різному, залежно від специфіки регіону, від чого залежав подальший розвиток традиційно-побутової культури.

Робота по збору і публікації спогадів переселенців лише розпочалась. З'явилися перші видання. В одному із них «Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року» [3] автор І. І. Ніточко опублікував документи, документально зафіксовані факти з історії переселення і розселення, свої спогади, свідчення людей, які дають можливість простежити деякі питання адаптації і розвитку традиційно-побутової культури переселенців в село Маринове Березівського району на Одещині. Це були бойки села Устянове Нижньо-Устрицького району [3, с. 14].

Відповідно до договору № 121 від 15 лютого 1951 року про обмін ділянками державних територій в різні області України переселили українців з земель, що відійшли до Польщі. Одещина також входила до зони розселення переселенців. Під час четвертої хвилі депортації українців у 1951 році на Одещину за 116 днів переселено у 20 сіл 1933 родин [3, с. 7], чи 10283 особи [3, с. 30].

Як же вплинуло переселення на усталену систему життєдіяльності переселенців? Депортовані вивозили одяг, взуття, білизну і навіть реманент, тому мали можливість бодай частково дотримуватись традицій принаймні господарсько-побутових. Але цього не сталося з кількох причин. По-перше, далеко не всі знаряддя праці можна було перевозити, оскільки існували обмеження - 2 цнт на родину. По-друге, інші природні і кліматичні умови змушували опановувати нові агротехнології, а колгоспна система функціонування сільського господарства не відповідала традиційним на батьківщині формам ведення господарства.

До нових кліматичних умов, природи степу важко пристосовувались не тільки люди, але й тварини. Корови гинули через 2-3 місяці [1, с. 124-125], а за рік вони майже всі загинули, адже не звикли до степової спеки і такого корму як солома [3, с. 36]. У своїх спогадах Іван Ніточко вказує на досить виразні відмінності і пов'язані з ними труднощі, з якими стикнулися переселенці - соціальні, побутові, господарські: «...там готували їжу на печі та в печі, яку палили дровами, тут дрова були дефіцитом. Там готували їжу з дарів природи, лісу і городу, тут все горіло від спеки. Там корова їла тільки сіно, тут заставляли її їсти солому.... Там дітей виховували не тільки сім'я, але й церква, а тут церкви не було» [3, с. 96]. Відсутність дерев, трави (у порівнянні з передгір'ям Карпат - авт.), суховії, нестерпна спека, відсутність якісної питної води справляли на переселенців гнітюче враження. Вино і баранину, поширені в степу продукти селяни-бойки у себе дома не вживали, а картопля - основний продукт харчування на батьківщині - на новому місці виявилась дефіцитом [9, с. 122]. Навіть до гіркого на смак (через вживання гірких степових трав) молока від корови потрібно було звикати [5, с. 138].

Трансформації зачепили практично усі побутові норми. Зокрема звичаєвої практики технології будівництва, планування і облаштування інтер'єру житла, садиби [3, с. 36]. Новозбудовані житла для переселенців відрізнялися від звичних для них, традиційних, хоча й траплялися винятки, коли вдавалось розібрати дерев'яне житло, перевезти і встановити його на новому місці [7, с. 110]. Але навіть новобудови, їх називали «типові», чи стандартні «коробки» розміром 5x9 м. [5, с. 137], які не мали нічого спільного з традиційними житлами переселенців, були ще не закінченими, без вікон і дверей [6, с. 126]. Чимало з таких жител будували нашвидкоруч, вони були вологі і малопродатні для життя [2, с. 128]. Існували проблеми з опаленням, для обігріву житла і приготування їжі використовували в основному солому, траву «перекотиполе», стебла соняшника [5, с. 138]. Люди не розуміли простих, з точки зору місцевих селян, реалій життя. Наприклад, чому потрібно було змішувати глину з соломою, для того, щоб мазати хату, чому в хаті відсутня

підлога, а землю потрібно мазати кінським гноєм, чому їжу варять в «кабиці», а свині пасуться прив'язаними на мотузці, наче телята [9, с. 133]. І все ж на новому місці намагалися облаштувати, як і на батьківщині, подвір'я, вибілювали хати, садили сади і квіти [7, с. 110].

Але дотримання деяких традиційних практик стало неможливим одразу ж по прибуттю на нові місця. Виявилось проблемним дотримання релігійної і обрядової практики. Спочатку переселенці після роботи збиралися біля храму чи навіть колишньої церкви, співали церковні пісні, поки влада не заборонила, мотивуючи своє рішення боротьбою з релігійною агітацією [9, с. 122].

Досить тривалий час переселенці дотримувались усталених звичаїв і обрядів, які стосувалися родини, найближчих родичів, не були пов'язані з залученням значної кількості членів сільської громади. Це, насамперед, обряди і звичаї сімейної обрядовості. Так, через певний час після народження дитини у присутності родичів і друзів здійснювали першу купіль з елементами магії: у воду, залежно від статі дитини, клали гроші, гребінець, дзеркальце, зерно. Хлопчикам клали цвяхи, молоток, щоб став майстром. У першу купіль додавали свячену воду, щоб до дитини не чіплялося зло. Воду після купелі виливали далеко за межами двору [3, с. 99-100]. А для породіллі і її дитини, на протязі 10-15 днів після народження дитини, родичі і друзі приносили потрібні продукти і речі, і обов'язково курку на «росів» (бульон). На хрестини приносили обов'язково крижму [3, с. 100].

При ім'янареченні дотримувались давнього звичаю називати дітей іменами дідуса чи бабусі.

Розвинутим був інститут кумівства - важливого чинника у вихованні дітей і взаєминах дорослого населення. Бути кумом і хрещеним батьком вважали справою почесною і відповідальною [3, с. 100]. їхня присутність була обов'язковою при здійсненні обряду постриження. В урочистій атмосфері кум вистригав волосся у дитини навхрест: над чолом, на потилиці, над вухами. Волосся зав'язували у хустинку і зберігали до одруження [3, с. 101].

Дотримувались і традицій етнопедагогіки. Методи народного виховання також не вирізнялися своєю специфікою. Дітей змалку привчали до виконання нескладних, але потрібних для господарства робіт, виховуючи у них дисципліну і відповідальність. Дівчата вже в 10 років доїли корову, готували їжу, працювали на городі, готували посаг (шили одяг, вишивали), хлопці виконували чоловічу роботу: доглядали худобу, працювали на гармані, помічниками на будівництві [3, с. 101]. Дві основні чесноти батьки виховували у дітей — працьовитість і людяність. Ледарство вважалось неприпустимим, а обов'язки і усвідомлення необхідності повсякденної наполегливої праці діти сприймали від батьків. Відношення до старших розглядалось як мірило

вихованості і своєрідний іспит результату виховання батьками своєї дитини. І тут переселенці також не вирізнялись на тлі загальноукраїнської етнопедагогіки. Повага до старших мала проявлятися в найменших дрібницях. При зустрічі з людьми старшого покоління, вітаючись, знімали головний убір, а дитина при зустрічі на вулиці зі старшою людиною повинна була зняти головний убір та привітатися: «Слава Ісусу Христу» [3, с. 103]. У разі недотримання дітьми цього звичаю, старші повчали, ставили до відома батьків, що сприймалось останніми як вельми неприємний закид і незадовільну оцінку їх як вихователів власних дітей. У родинях зберігалась підпорядкованість матері. Усі господарсько-побутові розпорядження батьків молодь виконувала беззастережно, як і заборони чи обмеження [3, с. 105]. Тобто, етнопедагогічні традиції передбачали прищеплення молоді норм поведінки у громаді і родині.

Чимало звичаїв стосувалися сільської молоді. Як і раніше молодь проводила дозвілля в молодіжних громадах, організація і функціонування яких відповідали усталеним правилам і нормам. Так, дотримувались черговості вступу братів до парубоцької громади. Молодшому дозволялося ставати «повноцінним» членом громади лише після одруження старшого. Такі ж вимоги існували і для сестер; молодша не могла вийти заміж раніше старшої. Молодь під час спілкування, особливо у присутності дорослих, дотримувалась певних обмежень і засторог: пара не розмовляла під час танцю, у проміжках між танцями парубки і дівчата дистанціювались, гуртуючись окремо [3, с. 104]. Дівчина на виданні знаходилась під особливою увагою громади. Вона мала бути чемною, а основне її завдання - шитво, особливо перед сватанням [3, с. 106]. Дітей і молодь виховували у душі беззаперечної поваги до старших і батьків. Одруження молоді обов'язково відбувалося у формі весілля і якщо молода не могла йти «від столу» (влаштування весілля - атв.), то одруження не вважалось можливим. Дотримання ритуалу «весільного столу» було справою сільської громади, яка, у разі фінансової неспроможності молодого чи молодої, брала цю організаційну функцію на себе. Наводиться приклад, коли сусіди і знайомі накрили весільний стіл і видали заміж двох круглих сиріт-сестер в один день [3, с. 107].

Зазвичай весілля тривало три дні і відбувалося у молодого і молодої одночасно.

Традиційними для бойків були і весільні чини. Крім молодих, на весіллі було декілька дружок, та дружбів, старший староста і старший дружба.

На початку 1960-х років вбрання учасників весілля ще відображало етнографічну специфіку. Дружки вбирали білі вишиті блузки, запаски, взували червоні чобітки, на головах мали вінки з різнокольоровими стрічками [4, с. 141]. Дружки також вбирали вишиті сорочки. У молодої на голові був

вінок з парафіну, а з вінка до долу спускався вельон [3, с. 107]. Слід відзначити, що дружки до середини 1960-х років використовували святкове вбрання, привезене з батьківщини [3, с. 106]. Певний час переселенці доношували привезений «традиційний» одяг: широкі спідниці («семиклинки», зшиті з семи клинів), квітчасті «блюзки» (кофти), запаски (фартухи) з шляркою (оборкою) [3, с. 106].

З часом, поступово традиційне весілля трансформувалось. З 1960-х - 70-х років у Мариновому почали одружуватись без застережень. До цього не вважалося престижним вийти заміж за росіянина чи одружитися з росіяною, чи місцевому одружитися з переселенкою [3, с. 98].

Через десять років після переселення перестали одягати національний одяг молоді і свідки [3, с. 108].

Слід зауважити, що весільна обрядовість бойків у цій місцевості серед інших вирізнялась своїм розмаїттям обрядів і змістовим наповненням і являлась певним зразком для запозичень, що підтверджується підвищеною увагою як сусідів-українців, так і представників етнічних груп, що проживали поблизу Маринового.

На трансформацію обрядовості впливали різні чинники, у тому числі і достаток родини. Якщо в кінці 1950-х на початку 1960-х років статки родин були незначними, а учасниками скромних не гучних весіль були в основному родичі та сусіди, а за участі 50 гостей весілля вважалося дуже великим [3, с. 107]., то згодом, покращення життя позначилося у тому числі і на весільній обрядовості. Збільшилась кількість не лише весільних гостей, але й весільних чинів. Зросла кількість дружок і дружбів, з'явилася можливість використання якомога більшого набору обрядових атрибутів, а разом з тим, і виконання більшості обов'язкових весільних обрядів, що не тільки перетворювало весілля у яскраве дійство, а й запрограмувало, як вважалося, міць і добробут нової родини. Таке весілля ставало об'єктом запозичень сусідами - представниками інших національностей, адже за сімейним святом бойків спостерігали односельці, мешканці навколишніх сіл.

Традиційний уклад життя вдавалось налагодити і певний час утримувати за умов компактного розселення окремою сільською громадою, чи навіть частиною сільської громади. За таких умов переселенці дотримувались своїх звичаїв, колективно святкували, зокрема Запусти, Великдень [9, с. 123], Святий Вечір, Різдво, Водохреща. Молодь влаштовувала вертепи, колядувала, співала воскресні пісні [6, с. 139]. З календарної обрядовості дотримувались виконання можливого в умовах нового оточення. Одразу ж депортовані зрозуміли, що навіть україномовне оточення відрізняється церковно-релігійною орієнтацією, відношенням до обрядових традицій. У такій ситуації дотримувались

виконання обрядових свят у колі родини. На Святий вечір готували 12 страв, ворожінням дізнавались про майбутній врожай, співали старовинні колядки. На Великдень освячували паски, розмальовували воском писанки [3, с. 104].

Отже, на новому місці переселенці намагалися зберегти традиційну систему життєдіяльності. У Мариновому до них проживало десяток місцевих довоєнних сімей - переселенці з Київської, Волинської областей і навіть з Румунії [3, с. 11], тобто навіть в українському селі опинялися переселенці з різних областей України - носії різних регіональних традицій. Принаймні перше десятиліття бойки дотримувались ustalених традицій, однак з часом інтеграційні процеси нівелювали розмаїту етнічну палітру села. Поступово ідеологічний чинник, етнокультурна варіативність села і сусідніх сільських громад визначали напрями розвитку культури. За чверть століття у цьому селі, практично зникли мовні ознаки, хоча окремі лексеми і елементи обрядовості вказують на колишню бойківську ідентичність її носіїв.

Кушпир Вячеслав

БОЙКИ СЕЛА МАРИНОВО: РОЗВИТТЯ ТРАДИЦІОННОЇ КУЛЬТУРИ ПОСЛЕ ПЕРЕСЕЛЕННЯ

РЕФЕРАТ

Рассматривается вопрос особенностей развития традиционной культуры бойков в селе Мариново. Акцентируется внимание на вопросах адаптации хозяйства и быта бойков в новых условиях, соблюдение ими обычаев и обрядового комплекса, его развития под действием идеологического, социального, поликультурного факторов.

Ключевые слова: бойки, депортация, Одесчина, обряды, обычаи, традиция, культура.

**MARINOV'S ETHNIC GROUP NAMED BOIKY:
DEVELOPMENT OF TRADITIONAL CULTURE AFTER
MIGRATION**

SUMMARY

The problem of characteristic features of the development of traditional culture of Marino s Boiky is examined in the paper.

We focus on the problems of the Boiky's economy and lifestyle adapted to new conditions, their observance of costumes and rites under the influence of ideological, social and polycultural factors.

Key words: the Boiky, deportation, Odessa region, rites, customs, tradition, culture

Джерела та література

1. Карич Г.Ф. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року,- Одеса, 2011.-С. 132.
2. Марусяк М.І. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року,-Одеса, 2011.-С.128-129.
3. Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року.- Одеса, 2011.- С. 240.
4. Орловська Г.І. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року.- Одеса, 2011.-С.140-141.
5. Охота М.І. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року.-Одеса, 2011.-С.136-140.
6. Охота М.М. (Халус) та Халус О.М. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60- річчя примусового переселення 1951 року,- Одеса, 2011,- С.126.
7. Проніна І.С. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року,- Одеса, 2011.- С.109-113.
8. Римяк М.М. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року. -Одеса, 2011.-С. 121-124.
9. Смісько М.Ф. // Ніточко І.І. Остання депортація. До 60-річчя примусового переселення 1951 року.-Одеса, 2011.-С.132-133.